Μνήμων

Τόμ. 14 (1992)

Χαράλαμπος Πληζιώτης, Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά Ασία - Θράκη, εισαγωγή-επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού. Πίνδαρος-Δημήτριος Ανδρουλής, Το ημερολόγιον ενός στρατιώτου, ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.511](https://doi.org/10.12681/mnimon.511)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Μ. (1992). Χαράλαμπος Πληζιώτης, Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά Ασία - Θράκη, εισαγωγή-επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού. Πίνδαρος-Δημήτριος Ανδρουλής, Το ημερολόγιον ενός στρατιώτου, ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913. *Μνήμων*, 14, 327-330. <https://doi.org/10.12681/mnimon.511>

Κανείς δεν μπορεί να υποτιμήσει την αισθητική και παιδαγωγική σημασία της εργασίας του Πολέμη, που επιχειρεί (και εν πολλοίς το κατορθώνει) να εκλαϊκεύσει με μεράκι τα πορίσματα της ιστορικής πράξης. Βεβαίως, τέτοια προσπάθεια έχει φυσιολογικά και αναπόφευκτα μειονεκτήματα: θεωρητική μονομέρεια, αφηγηματικό ύφος στη θέση της ανάλυσης, απουσία διάκρισης μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς υλικού, αναπαραγωγή ασαφειών και σφαλμάτων της ίδιας της ιστορικής έρευνας. Το βιβλίο δεν είναι άμοιρο παρόμοιων αβλεψιών, οι οποίες όμως αποτελούν επιμέρους λάθη που συγχωρούνται από την εκλαϊκευτική στόχευσή του. Συνολικά, ο Πολέμης μας προσφέρει μια καλαίσθητη σύνθεση που αξίζει να προσεχθεί.

Κ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Χαράλαμπος Πληξιώτης, 'Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά 'Ασία - Θράκη, εισαγωγή - επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού, 'Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 1991, 305 σ.+ 30 εικόνες + χάρτης.

Πίνδαρος - Δημήτριος 'Ανδρουλής, Τό ήμερολόγιον ενός στρατιώτου, ό έλληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913, 'Αθήνα 1971, 103 σ.+ χάρτης.

Τό ήμερολόγιο, καταγραφή γεγονότων εξαιρετικών ή μή, ξεχωρίζει από την άλληλογραφία, τό άπομνημόνευμα ή την αυτοβιογραφία όχι μόνο γιατί συντάσσεται τή στιγμή όπου τά πράγματα συμβαίνουν, αλλά κυρίως γιατί πρώτο μέλημα του συγγραφέα του δέν είναι ή δημοσιοποίησή του. Δέν άναφερόμαστε φυσικά στα ήμερολόγια πολιτικών ή πνευματικών προσωποποιήτων, αλλά σέ ήμερολόγια πού κρατούν άτομα δίχως πρωταγωνιστικό ρόλο. Τέτοια ήμερολόγια συναντώνται στήν Εύρώπη από τόν Μεσαίωνα ήδη και ή αξία τους έχει επισημανθεί¹.

'Αφετηρία γιά τή σύνταξή του είναι πολλές φορές γεγονότα πού συνεπάγονται τόν άποχωρισμό του συντάκτη από τό περιβάλλον του, ή αίσθηση ότι οι έμπειρίες του ξεπερνούν τό συνηθισμένο, ή ανάγκη γιά κάποιο στήριγμα τή στιγμή πού ή πραγματικότητα άναντρείται. Σ' όλες τις εποχές, πάντως, ελάχιστοι είναι αυτοί πού θά άποφασίσουν νά κρατήσουν ήμερολόγιο². Έτσι ήμαρτυρία τους είναι διπλά πολύτιμη.

Κατεξοχήν εξαιρετικό γεγονός είναι ό πόλεμος και ό,τι αυτός συνεπάγεται. Έτσι στή νεότερη Έλλάδα πολλά είναι τά πολεμικά άπομνημονεύματα πού βασίστηκαν σέ ήμερολογιακές σημειώσεις ή, μολοντί δέν είναι σύγχρονα τών γεγονότων, κρατούν ήμερολογιακή μορφή³. Τά άνεπεξέργαστα πολεμικά ήμερολόγια διασώζουν ώστόσο συναισθήματα και λεπτομέρειες πού θά χάνονταν άν δέν είχαν άμέσως καταγραφεί. Σκοπός τους δέν είναι, όπως στα άπομνημονεύματα, νά δικαιολογηθούν ή νά ύποστηριχθούν έκ τών ύστέρων πράξεις. Είναι μιá προσπάθεια του συντάκτη τους νά κρατηθεί από κάπου, νά καταλάβει

1. Με πιό γνωστό τό *Journal d'un Bourgeois de Paris 1405-1449*, βλ. αναλυτικά R. Houlbrooke, *English Family Life 1576-1716, An Anthology from Diaries*, Λονδίνο, 1988, 1-4, όπου και άναφορές σέ ήμερολόγια του 14ου αιώνα στή Φλωρεντία και άλλου.

2. Βλ. ό.π., 7.

3. Βλ. χαρακτηριστικά γιά τόν Μακρυγιάννη και άλλους άγωνιστές, Γ. Π. Κορνοούτος, *Τό άπομνημόνευμα*, 'Αθήνα, τ. Α', 1953, 20-21. Σ. 'Ασδραχάς, εισαγωγή στα 'Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, 'Αθήνα 1957, κβ'. Γιά τήν κατοχή, Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, *Ό χειμώνας του 1941-42, Χρονικό τής Κατοχής*, 'Αθήνα 1980, πού άποτελείται από έπεξεργασμένες ήμερολογιακές καταγραφές.

τί ἀκριβῶς συμβαίνει, νὰ ἀντισταθεῖ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, στὴν ὁρμὴ τοῦ πολέμου πού τὸν παρασέρνει. Τὰ ἡμερολόγια εἶναι, παρόλη τὴν ἀμεσότητά τους, πολὺ πιὸ ψυχραίμα ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα.

Τὸ ἡμερολόγιό τοῦ Χαράλαμπου Πληζιώτη, πού ἐκδόθηκε ὑποδειγματικά ἀπὸ τὴν Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού, εἶναι ἐξαιρετικό δείγμα πολεμικοῦ ἡμερολογίου. Σκέφτηκα νὰ παρουσιάσω παράλληλα τὸ ἡμερολόγιό τοῦ Πίνδαρου-Δημητρίου Ἀνδρουλῆ γιατί, ἂν καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ ἐδῶ καὶ εἰκοσιένα χρόνια, συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς τυπολογίας αὐτῶν τῶν ἡμερολογίων καὶ εἶναι ἐλάχιστα γνωστό. Ἔχουν, βέβαια, ἤδη δημοσιευθεῖ κάποια ἡμερολόγια πολέμων, σύντομα ἢ περισσότερο ἐκτεταμένα⁴ καὶ συνεχῶς δημοσιεύονται, καθὼς σιγὰ σιγὰ γίνεται συνείδηση ὅτι ἡ ἀξία τους ξεπερνᾷ τὴν οἰκογενειακὴ ἱστορία καὶ συμβάλλουν στὴ γνώση τοῦ τρόπου πού οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι βιώνουν τὰ γεγονότα.

Οἱ Ἀναμνήσεις τοῦ Μετώπου τοῦ Πληζιώτη ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀμεσότητα τοῦ λόγου, τὴν πυκνότητα τῶν ἐγγραφῶν καὶ τὴ μεγάλη διάρκεια πού καλύπτουν (ἀπὸ τὸν Μάιο 1920 κυρίως, μέχρι τὶς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ 1921). Εἶναι κείμενο πού δίνει τὴν εἰκόνα τῆς στιγμῆς χωρὶς νὰ γίνεταί ἀναγκαῖος ὁ ἐξαντλητικὸς ὑπομνηματισμὸς του. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔχει ἀποφευχθεῖ μὲ ἐπιμέλεια κατὰ τὴν ἐκδοση, καθὼς θὰ τὸ βάραινε χωρὶς λόγο.

4. Βλ. π.χ. πρόσφατα Λεωνίδας Φ. Καλλιβερετάκης, «Ἡμερολόγιο ἐκστρατείας 1912-1913: Ὀδοιπορικὲς καὶ πολεμικὲς σημειώσεις Ἡπείρου-Μακεδονίας-Θράκης τοῦ ἐθελοντῆ Κωνστῆ Ι. Καπιδάκη», *Ἱστορι* 2 (1990) 51-82. Χρήσιμη θὰ ᾔταν μιὰ πλήρης καταγραφή τους.

Ο Πληζιώτης ήταν μικρασιατής από τη Σμύρνη και είχε τελειώσει την τετάρτη δημοτικού· τὸ τελευταῖο αὐτὸ κάνει τὸ ἡμερολόγιό του ἀκόμη πιὸ σημαντικό. Πόσοι τέτοιοι «λαῖκοι» ἄνθρωποι κρατοῦν ἡμερολόγια; Γράφει ζωντανὰ χρησιμοποιώντας ἐκφράσεις τοῦ προφορικοῦ λόγου, συχνὰ γράφει σχεδὸν ἐπιγραμματικὰ καὶ ἀποστασιοποιημένα. Ἀποφεύγει, ὅπως σημειώνεται στὴν εἰσαγωγή, τὶς ἐκτιμήσεις καὶ τοὺς συναισθηματισμούς. Τὰ στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς στρατιωτικῆς ζωῆς, κοινὰ ὡς ἓνα βαθμὸ σὲ κάθε πολεμικὸ ἡμερολόγιο, δίνονται ἐδῶ ἀνάγλυφα: ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ φαγητὸ καὶ τὸν καιρὸ, οἱ πορεῖες, ἡ ἀτέλειωτη ἀναμονὴ γιὰ δράση, ἡ συντροφικότητα. Δὲν εἶναι οἱ μάχες ποὺ δίνουν τὸν τόνο ἀλλὰ μᾶλλον «μιά ὑπνωτικὴ μονοτονία»⁵. Σημαντικὸ ρόλο στὴν διασκέδαση τῆς τελευταίας παίζουν τὰ παραμῦθια καθὼς καὶ τὰ τραγούδια. Στὸ τέλος τοῦ ἡμερολογίου του ἔχει ἐξάλου καταγράψει τριάντα ὁκτὼ ἔντεχνα τραγούδια⁶. Ὁ Πληζιώτης ἔχει τὴν ψυχραιμία νὰ εἰρωνεύεται τὴν ἐπίσημη ἀντίληψη τῶν ἐπικεφαλῆς γιὰ τὸ νόημα τοῦ πολέμου. Τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν-ἐλευθερωτῶν δὲν εἶναι ἐδῶ αὐτὸ τῶν γνωστῶν κειμένων. Βάζει τὴν λέξη ἀπελευθερώσαμε σὲ εἰσαγωγικὰ ἢ στολίζει ἀντίστοιχες σημειώσεις μὲ πλῆθος θαυμαστικῶν⁷. Ἡ πολιτικὴ θέση του εἶναι ἀδιάφορη. Στὶς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου 1920 σημειώνει «δὲν ἐψήφισα τίποτε». Τὰ συναισθήματά του γιὰ τοὺς Τούρκους δὲν καταγράφονται, ὅ,τι τοὺς ἀφορᾷ ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς γεγονός. Τὸ ἡμερολόγιο σταματᾷ πρὶν ἢ θητεία του στὸ μέτωπο τελειώσει· ὅπως γράφει ἡ ἐπιμελήτρια «θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι ὁ Χαράλαμπος ἔχασε πιά τὸ ἐνδιαφέρον του, κουράστηκε ἢ βαρέθηκε... Εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ μόνη αἰτία;».

Στὴν ἔκδοση προτάσσεται συγκριτικὸς πίνακας τῶν σημαντικότερων γεγονότων ὅπως περιγράφονται στὸ ἡμερολόγιο καθὼς καὶ στὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Α. Μαζαράκη - Αἰνάνος. Ἔτσι δίνεται τὸ περιγραμμά τῆς περιόδου χωρὶς νὰ διασπᾶται τὸ κείμενο μὲ ἐπεξηγηματικὲς ὑποσημειώσεις. Στὸ κείμενο σημειώνονται οἱ φάκελοι τοῦ Ἀρχείου προφορικῆς παράδοσης τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν μὲ ἀντίστοιχο περιεχόμενο. Καθὼς καταγράφουν τὶς διηγήσεις, μεταγενέστερες ἔστω, ἀπλῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Πληζιώτης, μᾶς δίνεται πλήρης εἰκόνα τοῦ ὑπάρχοντος ὕλικου. Ὁ χάρτης τῆς πορείας τοῦ συγγραφέα καθὼς καὶ οἱ τριάντα φωτογραφίες καὶ κάρτ-ποστᾶλ ἐποχῆς συμπληρώνουν τὸ κλίμα τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας.

Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ἀνδρουλῆ ἀναφέρεται σὲ μιὰ σύντομη στιγμή τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου τοῦ 1913. Σὲ μεταγενέστερο σημείωμά του διαβάζουμε ὅτι κατατάσσεται στὶς 20 Ἀπριλίου 1913, πηγαίνει στὴν Θεσσαλονικὴ ὅπου ἀκολουθεῖ τὸ στρατὸ στὴν πορεία του μέχρι μέσα στὴν Βουλγαρία καὶ φεύγει μὲ ἀναρρωτικὴ ἄδεια ἀπὸ τὶς 14 Ἰουλίου 1913. Δὲν θὰ ξαναγυρίσει στὸ στράτευμα καθὼς ἀρρωσταίνει ἀπὸ φυματίωση. Ὁ Ἀνδρουλῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀπλὸς καὶ καθημερινὸς ἄνθρωπος ὅπως εἶναι ὁ Πληζιώτης· μετὰ τὸν πόλεμο θὰ σταδιοδρομήσει στὸ διπλωματικὸ σῶμα καὶ θὰ πεθάνει «ὡς πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ Μεγαλόσταυρος τοῦ Φοίνικος», ὅπως σημειώνεται σὲ σύντομο σημείωμα στὸ ἐπίμετρο τῆς ἔκδοσης. Ὡστόσο τὴν στιγμή τοῦ μετώπου δὲν κατέχει κάποιο ἀξίωμα. Καταγράφει καὶ αὐτὸς τὴν καθημερινὴν ζωὴ μὲ τὶς ἀτέλειωτες πορεῖες, τὴν ἀναμονὴ καὶ τὴν ἀνία, τὴν προσπάθεια μὲ κάθε τρόπο νὰ διασκεδάσουν οἱ στρατιῶτες, τὴν ἀγωνία γιὰ τὸ φαγητὸ καὶ τὸν καιρὸ. Οἱ ἐγγράφες εἶναι καθημερινές, οἱ μάχες δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο τῆς διήγησης, μᾶλλον ἡ ἀναμονὴ καὶ ἡ προετοιμασία γι' αὐτές. Τὰ γεγο-

5. Βλ. Εἰσαγωγή στὶς Ἀναμνήσεις τοῦ Μετώπου, 13.

6. Ἐνα τραγούδι καὶ ἓνα ἐμβατήριο περιέχονται καὶ στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κωνστῆ Ι. Καπιδάκη, βλ. Καλλιβερετάκης, ὅ.π.

7. Βλ. Εἰσαγωγή ὅ.π., 17-18.

νότα δίνονται χωρίς συναισθηματισμούς ή άλλες εκτιμήσεις. Δεν θά γινόταν κι αλλιώς καθώς συνεχώς εξελίσσονταν και δεν υπήρχε ο αναγκαίος χρόνος. Τò κείμενο δεν συγκρίνεται με τò ήμερολόγιο του Πληζιώτη ως προς τόν πλούτο τών εκφραστικῶν μέσων, τὴν ἔκταση καὶ τὴν ζωντάνια. Μᾶς μεταδίδει πάντως τὸ κλίμα πὺλ ἐπικρατεῖ στὶς μονάδες, τὶς ἀτομικὲς προσπάθειες ἐπιβίωσης, ἐνῶ ὁ πόλεμος ἐξελίσσεται καὶ παρασέρνει τὰ πάντα.

Τὸ ἡμερολόγιο ἐκδίδεται ἀπὸ συγγενικὸ πρόσωπο, τὴν Ἑλένη Ἀνδρουλῆ, μὲ φωτογραφικὴ ἀνατύπωση τῆς κάθε χειρόγραφης σελίδας καὶ τὴ μεταγραφή της ἡ αἴσθησις τῆς ἀμεσότητος ἐντείνεται ἔτσι γιὰ τὸν ἀναγνώστη. Συνοδεύεται ἀπὸ χάρτη τῆς πορείας τοῦ συντάκτη.

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

Πρόκειται γιὰ συλλογικὸ ἔργο που ἀναφέρεται στὴν ἐμφάνιση καὶ λειτουργία «πολυεθνικῶν» ἐπιχειρήσεων στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Κεντρικὴ Εὐρώπη στὴν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, οἱ δεκαῆξι μελέτες που περιλαμβάνονται στὸν τόμο ἐπιχειροῦν

Inter- national Business & Central Europe 1918- 1939

**Edited by Alice Teichova
and P.L.Cottrell**

να ἀναλύσουν τὶς σχέσεις μεταξύ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τραπεζῶν που ἔδρευαν στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ που εἶχαν ἰδρύσει θυγατρικὲς ἐπιχειρήσεις στὴν Κεντρικὴ, Ἀνατολικὴ καὶ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη στὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου. Ἡ συγκέντρωση αὐτῶν τῶν ἀρθρῶν με ἐνιαία προβληματικὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη σοβαρὴ προσπάθεια ἀνάλυσης τῶν επιχειρηματικῶν συμφερόντων τοῦ ξένου κεφαλαίου σε μίᾶ περίοδο οικονομικῶν ἀνακατατάξεων καὶ σε μίᾶ περιοχὴ τῆς ὁποίας ἡ ἐθνικὴ φυσιογνωμία ἀλλάξε ριζικὰ μετὰ τὴ διάλυση τῆς Αὐстроουγγαρίας τὸ 1918 καὶ τὴ δημιουργία νέων κρατῶν, στὰ πλαίσια τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιών καὶ τοῦ Τριανόν.

Οἱ μελέτες τονίζουν τὴν οικονομικὴ πλευρὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν «Μεγάλων Δυνάμεων» στὶς νέες χώρες με σκοπὸ νὰ κατανηθοῦν οἱ μηχανισμοὶ διεξόδου με τὴ μορφή ἀμεσῶν ἐπενδύσεων στὴ βιομηχανία καὶ στὶς τράπεζες ἀπὸ βρεταννικὰ, γαλλικὰ, γερμανικὰ καὶ ἄλλα ξένα κεφάλαια.

Ὁ τόμος διαιρεῖται σε πέντε μέρη, ἓν ἀπὸ τὸ γενικὸ εἰσαγωγικὸ καὶ τέσσερα

ἄλλα που ἀφιερώνονται σε διάφορες χώρες-εξαγωγεῖς κεφαλαίων. Τὸ πρῶτο μέρος πραγματεύεται τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων στὶς χώρες που ἐπιδιώκουν τὴν επέκταση τῶν δραστηριοτήτων τους σε νέους γεωγραφικοὺς χώρους. Ἐπιχειρεῖται μίᾶ σύγ-